

FENYVESI OTTÓ (1954)

"Kemény időket élünk..."

Mit tartasz fontosnak az életedből, amit elmondanál az olvasóknak?

1954 októberében születtem egy bácskai faluban, Gunarason. Ötéves koromban Bácsstopolyára költöztünk. Apám kovácsmester volt, anyám háziasszony, varrónő. Topolyán érettségiztem a gimnáziumban, majd az újvidéki Bölcsészettudományi Karon tanultam. Időközben a zágrábi Filmművészeti Akadémián is szerencsét próbáltam; mivel annak idején nem valami jól beszéltem a szerbhorvát nyelvet, vállalkozásom kudarcot vallott. Különböző ifjúságom ideje alatt (és később is) mindig egzisztenciális problémákkal küszködtem. Főleg fizikai értelemben... megélhetés, pénzkérés. Ezekkel a dolgokkal már tizenéves koromban megismerkedtem. Nem mintha szüleimnek nem lett volna pénze, de úgy neveltek, hogy nem voltam elkényeztetve... Ilyformán az ember lélekben kissé megkeményedik.

Hogyan kerültél kapcsolatba az Új Symposionnal?

Elsős egyetemista koromban mentem fel először a *Symposion* szerkesztőségébe. A *Csönd-óceán* című versemet vittem fel, amely később az 1974 február jelzésű számban látott napvilágot. Persze előtte már sokat hallottam a *Symposion*ról, meg olvastam is gimnazista koromban. Valójában azt hiszem, hogy ezek a gimnazista évek voltak a sorsdöntők számomra, akkortájt jegyeztem el magam a művészet világával. De nemcsak a művészet érdekelt, hanem a matematikán kívül a biológia és a többi természettudomány is. A földrajz és a történelem is nagyon foglalkoztatott, kedvenc tantárgyaim voltak. Például ma is boldogulok a térképek után.

Az én "művészeti karrierem" úgy indult, hogy nagyon szerettem rajzolni. Különböző kiállításokra, pályázatokra küldtem el alkotásaimat és egy csomó díjat kaptam értük. Ez az időszak, a hetvenes évek eleje, a konceptualizmus és az egyéb avantgárd törekvések ideje volt. Természetesen rám nagy hatással voltak ezek a dolgok. Tehát a vizuális dolgok felé orientálódtam. Nem nagyon írtam, inkább rajzoltam, fényképeztem, filmeztem. Aztán a Magyar Tanszékre kerülve egy kicsit "csitult" a kamaszkori zűrzavar, tisztázódtak a fogalmak, ezt-azt megtanulhatott az ember, ha akart. Lassanként írogatni is elkezdtem, a *Képes Ifjúság*ba meg a Végel Laci által szerkesztett *Kilátó*ba, a *Magyar Szó* művelődési mellékletébe.

Az első írásom az *Új Symposion*ban a *Csönd-óceán* című versem volt. A Tolnai által szerkesztett utolsó *Sympo*-számban jelent meg, majdnem lekéstem a vonatot... Aztán Danyi Magdolna lett a főszerkesztő, és már 1975-ben bevettek a szerkesztőbizottságba. Főleg vizuális művészetekkel kapcsolatos írásokat közöltem, s ezért a tevékenységemért '77-ben Sinkó-díjat kaptam. Közben verseket is írtam, úgyhogy összejött egy kötetre való, ami '78-ban meg is jelent. *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* volt a címe... Aztán '78 őszén, mire megjelentek a kritikák a könyvemről, már katona voltam Macedóniában. A következő év őszén szereltem le, és '80 márciusában már az én nemzedékem kapta a *Symposion* szerkesztését.

Ez zökkenőmentes váltás volt...

Azt hiszem, igen, bár én nem vettem részt az "előcsatározásban", mert katona voltam. Nem tudom a részleteket. Mindenesetre számunkra kedvezően alakult a dolog, és akkor az volt a legfontosabb.

Hogyan kötődtek Ti a Sympo előző nemzedékéhez?

Attól függ, melyikre gondolsz.

Igazad van, jobb lesz úgy a kérdés, hogy melyik nemzedékhez kötődtek inkább: Tolnaiékhoz vagy Danyi Magdolnáék nemzedékéhez?

Kétségtelen, hogy Tolnaiék nemzedéke a hatvanas években nagyobb hatást fejtett ki a jugoszláviai magyar kultúrában. Ténykedésük nagyobb visszhangot váltott ki, aztán bizonyos zsilípek is átszakadtak akkoriban, úgyhogy "látványos" eredményeket értek el. Szerintem a hatvanas évek volt a jugoszláviai magyar irodalom legjobb periódusa. A *Forum* könyvkiadó akkortájt évente százával adta ki a könyveket, és nem is akármilyeneket. Persze mint minden "nemzedék" és csoportosulás a későbbiekben ők is széthullottak, felbomlottak. A következő *Sympo*-nemzedék se volt jelentéktelen, hiszen olyan tagjai voltak mint Danyi Magdolna, Böndör Pál, Thomka Beáta, Bognár Antal, Podolszki József. Ez a nemzedék '74-től "irányította" a *Symposiont*. Lényegében az ő szerkesztésük alatt bonatkozott ki és nevelkedett fel az én nemzedékem. Egy teljesen új és fiatal gárda. Danyiék hatása inkább látens volt, szinte észrevétlen, de nem elhanyagolható. Íráskultúrát tanultunk tőlük, és igyekeztek a hatvanas évekbeli *Symposion* legjobb hagyományait is ránk ruházni. Az első *Symposion*-nemzedék talán annyiban volt ránk közvetlenebb hatással, hogy mi is éppoly "látványos" eredményeket szerettünk volna elérni, éppoly mozgalmas kulturális légkör részesei lenni, mint am azok egykoron. A hetvenes évek és a nyolcanavas évek azonban már egyáltalán nem kedvezett ilyesminek. Ezek az évek már a pangás évei voltak mind gazdasági, mind politikai szempontból. Kulturális téren lelohadt a lelkesedés, a bizakodás, előretört a konzervativizmus, a giccs...

Miért változhatott meg a folyóirat profilja a hetvenes évek közepén, és mennyiben volt más a helyzet akkor, amikor a ti nemzedéketek vette át a Sympót?

A *Symposion* már valójában '73-ban, '74-ben agonizált, amikor még nem a Danyi Magdiék szerkesztették. A két *Sympo*-szám betiltása után érezhetően megtorpant "az új jugoszláviai magyar értelmiség" nevelésének koncepciója, szellemisége. A bírósági meghurcolás, a represszió rányomta bélyegét a folyóirat következő évfolyamaira. Magdi megválasztásával a *Symposion* csendesebb, békésebb vizekre hajózott. Messze a szenvedélyes és lázas vitáktól, a centrifugális sarok "életfű" aktualitásaitól és a többitől. Már a folyóirat formátuma és tördelése is jócskán tükrözte/tükrözi ezt a megváltozott, higgadt szemléletet. Szorgalmas tudományos, elméleti, esztétikai műhelymunka alakult ki a *Symposion*ban. Szerintem ez jellemezte a Danyi Magdi által szerkesztett évfolyamokat. Sok érdekes tanulmány, esszé és egyéb írás jelent meg, amelyből tanulni lehet(ett), tájékozódni a művészet és az irodalom világában. Nem mellékes az sem, hogy szerintem Danyi Magdolna és Thomka Beáta a Bányai János által képviselt strukturalista "iskola" (műelemzés és kritika) legjobb tanítványai voltak a Vajdaságban.

Amikor a folyóirat szerkesztése ránk hagyományozódott, mozgalmasabb légkört szeretnünk volna kialakítani a szerkesztőségben és általában a lap körül. Sokunkat a hatvanas évek *Sympójának* "legendája" vezérelt. Azonban a világot megváltani lehetetlen; a művészet nem vált meg semmit, legfeljebb néhány embert "nemesebbé" tesz. Mivel fiatalok voltunk és nyugtalanok is, megpróbáltunk dinamikusabb lapot csinálni. A *Symposion* évek óta néhány hónap késéssel jelent meg, ezen is változtatni akartunk, hogy minél idősebb és érdekesebb legyen a lap. A végén már majdnem sikerült, de akkor meg jött a rövidzárlat, és ki lettünk rúgva.

Hogy érted azt, hogy rövidzárlat? Ez úgy hangzik, mintha csak egy pillanatnyi düh, egy hirtelen, elhamarkodott lépés lett volna a lap megszűnésének az oka.

Valakit vagy valakitket bizonyára feldühítettünk. De az igazsághoz tartozik, hogy azok az írások, amelyeket a *Symposionban* közzétettünk, egészen szelídek voltak azokhoz képest, amelyektől annak idején a jugoszláv sajtó (Belgrádban, Zágrábban, Ljubljanában stb.) csak úgy hemzsegett, a mostani helyzetről meg ne is beszéljünk... Megpróbáltunk érzékenyebbek lenni a konkrét társadalmi-politikai problémákra, persze messze voltunk mi az "igazi" politikától és a politizálástól, s mindentől, amiért aztán fejünket vettük. Nem voltunk anarcho-liberálisok, sem újbalsók, meg öngazgatásellenesek se. Mindenesetre ezzel vádoltak bennünket. Nem volt beleszólási jogunk semmibe, szóba se álltak velünk. A legfájdóbb azért az, hogy az idősebb vajdasági magyar írók közül egyetlenegy se szólt sehoh az érdekünkben, a régi symposionista nemzedék képviselőiről nem is beszélve. Mindenki hallgatott, s még ma is hallgat.

Ehhez az egész dologhoz az is hozzátartozik, hogy a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején egyre több idősebb kritikus azt vetette nemzedékem szemére, hogy életképtelen, nyegle, apolitikus, enervált stb. Ebből aztán kisebbfajta vita, csetepaté robbant ki, amelynek én is részese voltam. Sziveri János *Hidegpróbája* kapcsán voltak aggályai nemzedékünk ellen a kritikusoknak. Mák Feri és én utaltunk válaszukban a körülményekre és egyebekre. Hogy kinek volt igaza, az később egyértelműen bebizonyosodott. A *Symposion* egyre idősebb, izgalmasabb, életképebb, politikusabb stb. lett, úgyhogy ki lettünk söpörve. Nem úsztuk meg szárazon...

Sajnos nem úsztátok meg szárazon, és leváltásokkal megszűnt az a hagyomány, hogy egy-egy fiatalabb nemzedék spontán módon átveszi a folyóirat szerkesztését az úgynévezett idősebbektől, mégpedig anélkül, hogy az éles törést jelentene a lap életében. Mi a véleményed az új Új Symposionról?

Nagyon tetszik a tördelése, habár kezd egy kicsit egyoldalúvá válni. Én mindig szerettem az ilyen undergroundos grafikai kivitelezésű újságokat. Kétségtelenül sikerült nekik átvenni a nyugat-európai és az amerikai fanzinok stílusát. S ebben egyediek. A többi magyar nyelvű folyóirat bizony grafikailag nagyon szegényes, itt nemcsak a jugoszláviaiakra, hanem a magyarországiakra is gondolok. A tartalom az külön zene, azt most nem részletezném.

Te hogyan képzelsz el egy ideális folyóirat-külsőt?

Számomra a hatvanas évekbeli nagyformátumú *Symposionok* az ideálisak. A hetvenegynéhány szám közül majdnem mindegyik máshogy van tördelve, különböző képzőmű-

vészeti ötletekből vannak felépítve. Majdnem minden számnak megvan az autentikus grafikai-tördelési "konceptiója", ami természetesen a tartalomból, a szövegekből következik. Nekünk már nem adatott meg formátumot váltani, meg grafikailag túl bonyolult számokat se csinálhattunk. Elsősorban a pénz miatt, másodsorban pedig a nyomdai határidők miatt. A mi időnkben a *Symposion* dotációjának tetemes része a nyomdaköltségekre ment rá. Főszerkesztőnknek például a *Forum* kiadóhoz többi alkalmazottjához viszonyítva takarítónői fizetése volt, honoráriumot alig kaptunk írásainkért, de nem is ezért írtunk, nem pénzért csináltuk. Talán valami küldetésstudat vezérelt bennünket, hogy kulturáltabbá tegyük életünket, hogy megtagadván, megőrizvén tovább vigyük, ápoljuk a jugoszláviai magyar irodalmat és nyelvet. Szerkesztési koncepciónkba tartozott a modern európai és jugoszláv irodalmi művészeti áramlatok követése, akceptálása is. Az *Új Symposion* már a hatvanas években is ezzel az arculatával vált érdekessé a magyarországi olvasók számára. Sok olyan írótól, filozófustól, esztétától közölt írásokat, akiktől Magyarországon szinte semmi sem jelent meg.

Azt hiszem ezen a ponton is megfogható a kötődésetek a hatvanas évekbeli Symposionhoz. Tolnaiék is a jugoszláviaiság eszméjén keresztül egy korszerű európaiságot képviseltek.

Igen, azt hiszem, hogy a jugoszláv kultúra sokkal nyitottabb, mint a magyarországi. Például Umberto Eco regénye, *A rózsza neve* Jugoszláviában 1-2 éven belül megjelent szerbhorvát fordításban, míg Magyarországon 8 évnek kellett elmúlni, hogy megjelenjen ez a kiváló könyv. De hasonló a helyzet más világirodalmi művekkel is. Olyan íróktól, mint Castaneda, Henry Miller, Charles Bukowski, Joszif Brodskij, Varlam Salamov, Kundera, McLuhan, Orwell szinte semmit se adtak ki Magyarországon. Azért az utóbbi években a magyar kulturális élet és irodalom jóval nyitottabb lett, egyre több figyelemmel kísérik a "nagyvilág" törekvéseit.

Ezek szerint Jugoszláviában a világirodalom fordítása zavartalan, nincs vele különösebb gond. Nyilván Jugoszlávián belül is fordítjátok egymás irodalmát a különböző nyelvekből. Megfelelő-e a vajdasági magyar irodalom fordítása? S ha már említettem a vajdasági magyar irodalom kifejezést, hadd kérdezzem meg, hogy te is ezt használod, vagy szívesebben alkalmazod a jugoszláviai magyar irodalom elnevezést?

A fordításról annyit, hogy nem nagyon fordít bennünket senki. Hébe-hóba valamiképp lefordítanak tőlünk, de ritkán. Az ember inkább arra van kényszerítve, hogy saját maga fordítsa műveit szerbhorváttra. Mert az a két-három fordító nem győzi a munkát. Régebben a belgrádi *Narodna Knjiga* Kiadóháznak volt egy sorozata, ahol vajdasági magyar írók művei is megjelentek, de az utóbbi években erről se hallani semmit.

De azért folyóiratokban titeket, fiatalokat fordítanak...

Hát igen, de ez inkább kampányszerű. Néha imitt-amott észébe jutunk egy-egy szerkesztőnek. A korábbi nemzedékeknek megvan a fordítójuk, nekünk fiataloknak nincs állandó fordítónk. Én például jobban szeretem, ha saját magam csinálom a fordítást, amely sok szempontból különbözik a magyar eredetitől. Szerintem a szerbhorvát nyelv szelleme egészen más mint a magyaré. A magyar irodalom sokkal szemérmesebb, szelídebb, visszafogottabb, mint a délszláv.

Ami pedig az elnevezést illeti, nekem mindegy. Jó az is hogy vajdasági magyar, meg az is, hogy jugoszláviai magyar. A lényeg ugyanaz. Nemzetiségi, "mikro-irodalomról" van szó, így is, úgy is. Vajdaságon kívül magyarok élnek Baranyában és Szlovéniában, a Murán-túlon, de számottevő intézményesített kulturális élet csak Vajdaságban van: könyvkiadás, rádióállomás, tévé, folyóiratok stb.

És mi a tapasztalatod, elegendő olvassák itt, Jugoszláviában a magyar irodalmat? Milyen az olvasóközönség?

Erre nehéz válaszolni, mert semmilyen közvélemény-kutatás nem készült évek óta, se arról, hogy olvasnak-e az emberek, se arról, hogy mit. Ezt a kérdést nem nagyon firtatja senki.

Mégis neked mi a személyes meglátásod?

Nézd, mondjuk van 300 vagy 400 ezer magyar Jugoszláviában. Ebből jó, hogyha 1-2 százalék olvas komolyabb dolgokat, irodalmat, szakcikkeket stb. Ez az 1-2 százalék 3000-4000 főt tesz ki. A vajdasági magyar irodalmi folyóiratok (*Híd, Új Symposion, Üzenet*) példányszáma úgy kétezer körül alakul, ennyit nehezen, de talán el lehet adni. A vajdasági magyar könyvek példányszáma se túl nagy, ezer vagy ezeröttszáz, esetleg kétezer példányban jelennek meg. Hát ennyi olvasó van! Nem sok, és egyre kevesebb lesz, mert a könyvek ára olyan magas, hogy bizony kétszer meggondolja mindenki, hogy ennivalót vagy könyvet vegyen.

A ti Sympótoknak voltak felolvasóestjei, amelyek bizonyára nagy hatással voltak a hallgatókra, a nézőkre. Ezek az irodalmi estek valószínűleg új olvasókat is szereztek számotokra.

Voltak irodalmi estek. Az érdeklődésre se lehet panaszkodni. A leváltás előtti hónapokban szinte minden héten felléptünk. Ezek a *Sympo*-estek nem egyszerű felolvasóestek voltak, hanem megpróbáltunk kontaktust kialakítani a közönséggel. Bolondoztunk, énekeltünk, riasztópisztollyal lövöldöztünk stb. Azonkívül olyan írásokkal szerepeltünk, amelyek nem annyira komolykodóak, inkább "esztrád" jellegűek. Ezt mind annak érdekében csináltuk, hogy a fiatalok és az érdeklődők minél nagyobb tömegének érdekes legyen estünk... A *Symposion* előfizetőinek nagy része a zentai, topolyai, kanizsai, szabadkai, adai, becsei középiskolások közül került ki. Míg léteztek a gimnáziumok, addig elég jó volt a "kulturális szint", de később a sorozatos iskolareformok után ez a szint drasztikusan csökkent.

Az Újvidéki Rádiónál dolgozol. Mi a véleményed az újvidéki magyar rádióműsorról? Milyen kultúrát közvetít ez a hallgatónak?

Az Újvidéki Rádió irodalmi szerkesztőségében dolgozom. Irodalmi, művelődési műsorokat csinálunk. A jugoszláv, a magyar és világirodalom áll figyelmünk központjában. A legújabb könyvekre, értékekre hívjuk fel a hallgatóság figyelmét, azonkívül az írói jubileumokat is figyelemmel kísérjük, a klasszikusoktól se idegenkedünk. De nemcsak irodalmi jellegű hangos anyagokat, műsorokat készítünk, hanem a művelődés szinte minden területét igyekezünk fedni. Az Újvidéki Rádió mindig is több jugoszláviai magyar íróat foglalkoztatott. Jelen pillanatban itt dolgozik még Gion Nándor, Tolnai Ottó, Böndör Pál, Balázs

Attila, Sebők Zoltán. Azonkívül a jugoszláviai magyar irodalom legkiválóbb fordítói, Borbély János, Vickó Árpád és Szilágyi Károly is itt tevékenykednek. Merem remélni, hogy nem rosszak műsoraink.

Mint belső munkatárs biztosan jobban látod, hogy minek köszönhető az az elképesztően leromlott nyelvallapot, amit például egyes vajdasági rádióadókon keresztül is hallhatunk?

A nyelvtromlás és egyáltalán a beszédkultúra kifícamodása legnagyobb mértékben az iskolareform következménye, amit a hetvenes évek közepén vezettek be. Megszüntették a gimnáziumokat. Az általános iskola után a gyerekek különböző szakok között válogathatnak, a fő cél: termelői szakokra irányítani a diákokat. A humán tudományok egyre inkább kiszorultak a tantervből. Az irodalom- és nyelvtanórák száma lecsökkent, de ez a helyzet a képzőművészettel, a zenével, a történelemmel, a földrajzzal is. A régi gimnáziumi tantárgyak, mint a logika, a pszichológia, filozófia stb. megszűntek. Részben ezért épült le az ember szókincese. Egyre kevesebbet olvasnak, egyre igénytelenebb olvasmányok után érdeklődnek. Az a hátránya is megvan a szakirányú oktatásnak, hogy (például Újvidéken) egy szakterületen nem jön össze annyi magyar gyerek, hogy osztályt nyissanak nekik. Emiatt szerbül kell továbbtanulniuk. Az egyetemen még kifejezettebb az egész probléma, mert az újvidéki magyar tanszéken kívül sehol máshol nem folyik egyetemi szintű oktatás magyar nyelven (esetleg talán még Szabadkán a közgazdasági karon van valami, de nem tudom pontosan). A politikus utánpótlás és a műszaki értelmiség ezért csak nehezen, dőcögősen tudja kifejezni magát magyarul. Hibrid nyelvet beszélnek.

Készült-e valamilyen felmérés erről az iskolareformról? Föltárta-e valaki a hiányosságait?

Kimutatásokról nem tudok, de például egyre többször hallom, olvasom, hogy az egykor szolid tudású gimnazistákat műveletlen középiskolások váltották fel. A legtöbb jugoszláviai egyetemi karon kénytelenek a felvételi vizsgákon évről-évre könnyebb kérdéseket feltenni, mert ha nem alkalmazkodnának a rossz tanulókhoz, nem lenne elég első éves hallgatójuk. Az újdonsült egyetemisták sok helyütt állítólag csak írni-olvasni tudnak, úgyhogy kénytelenek az egyetemen pótolni azt, amit a középiskolában elmulasztottak. A mostani iskolarendszer nagy hibája, következménye a természettudományi ismeretek és az általános műveltség szintjének csökkenése, rohamos zuhanása. Az egyetemekről meg leginkább szakbarbárok kerülnek ki... Aztán annak idején, amikor kigondolták a mostani szakközépiskolákat, azt remélték, hogy ez majd megoldja a fokozódó munkanélküliséget. De lényegében nem oldott meg semmit. A termelő vállalatok sorozatosan csődbe jutnak, a rossz és felelőtlen munkaszervezés s ki tudja, mi miatt...

A magyarság is erősen fogy!

Kevesebben vagyunk. A statisztika szerint alig több mint háromezrezerre tehető a magyarok száma Jugoszláviában. Negyven évvel ezelőtt félmillió volt. Ebből sokan kitelepettek Nyugat-Európába, Ausztráliába, Kanadába, sokan "asszimilálódtak", sokan meghaltak, a népszaporulat meg nem nagy.

Szerintem ez óriási felelősséget ró az írással foglalkozókra, hiszen az ő nyelvhasználatukra mégiscsak jobban odafigyelnek. Milyen lehetősége van egy fiatal tehetséges jugoszláviai magyar írónak itt Vajdaságban?

Az író számára legfontosabb, hogy írjon, és hogy amit ír, megjelenjen, lehetőleg nyomtatásban. Nos, ami az írást illeti, nálunk nagyon kevés író tud megélni abból, hogy ír. Majdnem senki. Egyszóval nincsenek valami nagyon ideális körülmények irodalmi szintű szövegek írására. Tengődünk, talán ezért kevesebb az igazán jó mű mostanában a jugoszláviai magyar irodalomban. Mert megélni meg színvonalat produkálni nagyon nehéz dolog. Rengeteg más munkát meg kell csinálni, hogy fönn tudja tartani magát az ember. Ami meg a megjelenést illeti, hát ez is csak szűkül. A *Forum* könyvkiadó egyre kevesebb könyvet tud kiadni, torlódnak a kéziratok, kevés a dotáció... A regényírást mesterséges úton próbálják élesztgetni, minden évben regénypályázatot hirdetnek. Van drámapályázat is, meg minden két évben novellapályázat. Szerintem sokkal ésszerűbb lenne minden évben novellapályázatot hirdetni, és kétévenként regényre kiírni a pályázatot. Novellát talán mégiscsak könnyebb írni, mint regényt. Na, de ez úgy lászik vajdasági specialitás... Ami pedig az írás anyagi oldalát illeti, mert ez is megvilágíthat egyet s mást, elmondhatom, hogy 1988 májusában megjelent *Kollapszus* című könyvemért kb. két havi fizetésemnek megfelelő pénzt kaptam. Tívé év "munkáért". Na, erről ennyit.

A költészetten kívül sok mindennel foglalkozol. Kollázsokat csinálsz, tehát bizonyos mértékben képzőművészettel is foglalkozol, meg zenével is. Te szerkeszted a jugoszláviai magyar fiatalok hetilapjának, a Képes Ifjúságnak a zenei rovatát, meg a rádióban is vannak zenei műsoraid. Beszélj, légy szíves arról, hogy milyen zenét szeretsz?

Elsősorban a rockzene tartozik érdeklődési körömbe. Régi szerelmem, abban különbözik a többitől, hogy ez, úgy látszik, életem végéig elkísér. Az első impulzusokat még a hatvanas évek közepe táján kaptam, tíztizenegy éves koromban. A rockzene az ifjúság sajátos önkifejezését, lázadását segítette elő, a nyugtalanság indulatában született. Lényege egyértelmű, hangos és egyben hatásos tiltakozás a tekintélyek, a kispolgári konformista élet, az intézmények, a fogyasztói társadalom normái, értékei ellen. Engem csak ez a kompromisszum nélküli vonulata érdekel, persze követem és ismerem a többi ágát is, de valójában ezt tartom a legizgalmasabbnak, legértékesebbnek. A kommerciális vonulat nem érdekel igazán. Az igazi "lázas" rock mindig megtalálja a maga táptalaját, a nyugtalan fiatalságot, amely képes átformálni, átértékelni, újjávarázsolni az elődök megmerevedő, sablonossá vált, kommercializált szokásait, kultúráját, életvitelét.

A rebellis rockzene vonulata az ötvenes évektől napjainkig nyomon követhető, és igen bőséges anyagot kínál az érdeklődőknek. De hogy neveket is mondjak: Hank Williamst, Woodie Guthrie-t, Chuck Berryt tartom az előrsnek, szeretem a régi ROLLING STONEST, Bob Dylant, Jimi Hendrixet, a DOORSt, a kezdeti PINK FLOYDot, a LED ZEPPELINT az ILLÉSt, a régi OMEGÁt, az MC 5-öt, a VELVET UNDERGOUNDot, a STOOGESt, a RAMONESt, a SEX PISTOLSt, a CLASHt, a JOY DIVISIONt, Laurie Andersont, Nick Cavet-t, a TEST DEPARTMENTet, az EINSTÜRZENDE NEUBAUTENT, a SWANSt, a BIG BLACKet, a BEASTIE BOYSt, Lydia Lunchöt, Tom Waitset és még sok más előadó felvételeit.

A Rock and roll mellett jazzt és komolyzenét is hallgatok.

Rádióműsoraidat és rockzenei jellegű írásaidat élnév alatt csinálod...

Igen. Több álnevet is használtam már, voltam Koko Taylor, Rudi Radiátor, Dirty Dzsoni Bolfek, mostanában Koko Kommandó. Ezt az álneves tevékenységemet küldetésnek fogom fel. Elsősorban az irritált annak idején, amikor komolyabban belevágtam (az *Új Symposion* szerkesztőségének leváltása után), hogy senki se foglalkozott ezzel a tárgykörrel érdemlegesen itt nálunk Vajdaságban, de Magyarországon se nagyon. Szóval a magyar nyelvterületen óriási lemaradás tapasztalható még manapság is. Nem csoda, hogy olyan lezüllött állapot uralkodik a magyar rockzenében. Ha egyáltalán rocknak lehet nevezni azt, amit a magyar hanglemezek kiadnak... Én nem nevezem annak.

Hogyan szervezed Te itt Vajdaságban a rock-életet?

Én csak a *Képes Ifjúság* rockzenei rovatát szervezem és gondozom. Elég sok energiám elmegy erre. Arra nincs időm, hogy koncertek szervezésébe és lemezek készítésébe bonyolódjak, bár ez nagyon fontos lenne. Sajnos Vajdaság elég "szélvédett" hely, nincs lehetőség nagyobb mozgásokra, a koncertek megszervezése ütközik leginkább akadályokba, jópár koncertünket megszakította a rendőrség. Fanzinok váltottak ki nyugtalanságot... nem valami ideális körülmények. De azért vannak kreatív fiatalok, akik dolgozni akarnak, nemcsak dolgozni, hanem írni, olvasni, egyszerűen lépést tartani a korrallal. Sokan megvetik az ordenáré zenét és azt az életformát, melyet képvisel. Vannak emberek, akiket a represszió csak még nagyobb alkotói kedvre serkent; a punknak, a rocknak és az alternatív művészeti tevékenységeknek jól tesz az elnyomás... Maximális erőbevetésre ösztökél.

Mennyiben kötődik a költészeted ehhez a zenei világhoz?

Nagy mértékben. A mostanában megjelent *Kollapszus* című kötetem kapcsán jónéhány kritikus is erre a megállapításra jutott. Ezt most nem részletezném különösebben, a versek, a kötet önmagáért kell, hogy beszéljen(ek).

Várhatunk-e tőled könyvet rock-tematikával?

Volt róla szó, reméljük hamarosan sor kerül realizálására.

Voltak korábban vizuális verseid is. Teljesen felhagytál ezzel a műfajjal?

Nem egészen. A *Kollapszus* című kötetemben szereplő kollázsokat ebbe a műfajba sorolom. Azon kívül vannak újságcímekből összemontázsolt "vizuális költeményeim" is, amelyek azonban "tartalmuk" miatt jó ideig nem számíthatnak megjelenésre. Egyszerűen arról van szó, hogy a vizuális költészetet nem mint formalista játékot fogom fel, hanem aktuális tartalmakkal próbálom feltölteni. Számomra a költészet, a művészet egyre inkább elkötelezett. Létprobléma, sorskérdés, küldetés vagy mit tudom én minek nevezem. Következő verseskönyvem mottójául Vladimir Holan szavait választanám: "Nincs másra mód, csak a kemény szavakra." Kemény időket élünk, s úgy látszik még keményebb idők jönnek, meg kell válogatni szavainkat.

Ezek szerint most termékeny korszakodat éled, foglalkozol verssel, prózával, zenével, kollázsokat csinálsz. Mintha nem akarnál kimaradni semmiből. Jól látom?

Valahogy így van. Rengeteg jegyzetem van, csak neki kellene ülni és letisztázni őket.

Egy kritikus azt írta rólad, hogy költészeted, világszemléleted elemei a Symposium első nemzedékéhez kapcsolódnak, de teljesen új jelenségek is mutatkoznak nálad. Igaznak tartod-e ezt a megállapítást?

Ez hízelgő megállapítás részéről. Annyit mondhatok, hogy Tolnait és Domonkost egykoron mesteremnek tartottam, s ma sincs okom megtagadni őket. Tolnai esetében a totális nyitottság imponál, az, hogy mindent felszippant, mindent elnyel. Opusza is egy hatalmas dzsungel, telis-tele van izgalmasabbnál izgalmasabb részletekkel, meglátásokkal. Domonkos esetében pedig az elnémulása, a kivonulása kísért, habár költészete is jelentős, nemcsak vajdasági viszonylatban. Jelen pillanatban még a dzsungel és a csönd (a kivonulás) is foglalkoztat, hogy végül is melyiket választom, majd eldől. Általában optimista vagyok. Mindig a legrosszabbra számítok, aztán ha valami jó bejön, akkor már örülhetek is. Örülhetek az életnek, a szerencsének...

1988. január

(Erdélyi Eszter)